Aile Sosyolojisi

Kadir Canatan & Ergün Yıldırım

AÇILIM

AİLE SOSYOLOJİSİ

Prof. Dr. Kadir CANATAN

Nevşehir-Hacıbektaş doğumlu. Ankara Atatürk Lisesi'nden mezun olduktan sonra yurt dışına çıktı. 1989 yılında Rotterdam Sosyal Akademisi Etnik Azınlıklar Bölümü'nden mezun oldu. Akademi yıllarında bir yıl Erasmus Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'ne devam etti. 1989 yılından itibaren Amsterdam Vrije Universiteit de Batılı Olmayan Toplumların Sosyolojisi ve Kültürel Antropolojisi Bölümü'ne devam eden yazar, "*Gecekondu: Yasak Yaşam*" adlı master teziyle 1993 yılında mezun oldu. Bir süre akademik çalışmalara ara verip çeşitli araştırma kurumlarında araştırmacı ve danışman olarak çalıştı. 1986 yılında tekrar Rotterdam Erasmus Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde doktoraya başladı ve 2001 yılında "*Hollanda'da Sivil Toplum Örgütlerinin Gelişimi*" adlı tezini savunarak dr. unvanını aldı. Doktoraya paralel olarak ve doktora sonrasında Utrecht Devlet Üniversitesi ve bazı araştırma kurumlarında görev aldı. Yayınlanmış çeşitli telif eserleri, tercüme kitapları bulunan ve makaleleri yayınlanmış olan Canatan hâlen Balıkesir Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Prof. Dr. Ergün YILDIRIM

Elazığ doğumlu. İstanbul Üniv. Edeb. Fak. Sosyoloji Bölümü mezunu. Aynı bölümde yüksek lisans ve doktora yaptı. Doktorasını Prof. Dr. Ümit Meriç danışmanlığında, "*Değişen Din Anlayışının Sosyolojisi ve Din Dersleri Kitaplarıyla Temellendirilmesi*" adıyla tamamladı. Çeşitli kamu ve özel kurumlarda öğretmenlik görevlerinde bulundu. İstanbul'da farklı dergilerin kuruluşlarında yer aldı, makaleleri yayınlandı. *Değişen Din Anlayışının Sosyolojisi, Din ve İktidar, Hayali Modernlik*, *Bilginin Sosyolojisi* ve *AK Parti ve Cemaat* gibi kitapları yayınlandı. Bir yıl, İngiltere'de Leicester Üniversitesi'nde bulundu. Sonra İstanbul Polis Meslek Yüksek Okulu'nda bir yıl derslere girdi. Halen Yıldız Teknik Üniv. Fen-Edeb. Fak. İnsan ve Toplum Bilimleri Böl.'de öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Aile Sosyolojisi

Prof. Dr. Kadir Canatan
Prof. Dr. Ergün Yıldırım

AÇILIM KİTAP

AÇILIMKİTAP
Alemdar mah. Çatalçeşme sk. No: 27 Fatih/İstanbul
Tel: 0212 520 98 90

Aile Sosyolojisi
Kadir Canatan - Ergün Yıldırım

Açılımkitap: 25
Sosyoloji: 13

Yayınevi Sertifika No: 45508

ISBN: 978-9944-105-12-5

Kapak-İç düzen: Furkan Selçuk Ertargin

Baskı: Çalış Ofset Matbaacılık Ltd. Şti.
Davutpaşa Cad. No: 8 Topkap-İstanbul Tel: 0212 482 11 04
Matbaa Sertifika No: 12107
Cilt: Yıldız Mücellit

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 9

1. BÖLÜM / 13
AİLE SOSYOLOJİSİ: BİLİMSEL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. Aile Sosyolojisi: Konuları, Perspektifi ve Gelişimi / 15
Kadir Canatan

1.1. Giriş 15
1.2. Aile Sosyolojisinin Konuları 15
1.3. Aile Sosyolojisinin Perspektifi 19
1.4. Aile Sosyolojisinin Gelişimi 21
1.5. Türkiye'de Aile Araştırmaları 25

2. Aile Hakkında Kuramsal Perspektifler / 31
Kadir Canatan

2.1. Giriş 31
2.2. Aile Teorilerinin Tarihsel Gelişimi 33
2.3. Aile Hakkında Kuramsal Perspektifler 36
2.3.1. Ekolojik Perspektif 36
2.3.2. Yapısal-İşlevselci Perspektif 38
2.3.3. Çatışma Perspektifi 40
2.3.4. Feminist Perspektif 41
2.3.5. Simgesel Etkileşimcilik 43
2.3.6. Toplumsal Alışveriş Perspektifi 44
2.3.7. Ailevi Gelişim Perspektifi 45
2.3.8. Aile Sistemleri Perspektifi 47
3. Sonuç: Kuramların Kıyaslamalı Analizi 48

2. BÖLÜM / 51
AİLENİN TANIMI, TÜRLERİ VE İŞLEVLERİ

1. Aile Kavramının Tanımı / 53
Kadir Canatan

1.1. Giriş 53
1.2. Akraba Kavramlar: Ev, Evlilik ve Hane Halkı 55
1.3. Aile Tanımlanabilir mi? 59

2. Aile ve Evlilik Türleri / 65
Ergün Yıldırım

2.1. Giriş 65
2.2. Evlilik Türleri 67
2.3. Aile Türleri 70
2.3.1. Geleneksel Geniş Aile 71
2.3.2. Modern Çekirdek Aile 74
2.4. Aileye Alternatif Yaşam Biçimleri ve Yeni Aile Türleri 78
2.4.1. Tek Ebeveynli Aile 79
2.4.2. Babasız Aile 79
2.4.3. Üvey Aileler 80
2.4.4. Birlikte Yaşama 80

3. Ailenin İşlevleri / 83
Kenan Çağan

3.1. Giriş 83
3.2. Ailenin İşlevleri 85
3.3. Geniş Aileden Çekirdek Aileye 89

3. BÖLÜM / 95
TARİHSEL-TOPLUMSAL DEĞİŞME ve AİLE İÇİ İLİŞKİLER

1. Türk Ailesinin Tarihsel Gelişimi / 97
Kadir Canatan

1.1. Giriş 97
1.2. Eski Türklerde Aile 99
1.3. İslami Dönemde Aile 103
1.4. Modern Türkiye'de Aile 113
1.5. Sonuçlar 117

2. Toplumsal Değişme Sürecinde Aile / 121
Ergün Yıldırım

2.1. Giriş 121
2.2. Ailenin Modernleşmesi 122
2.2.1 Özneleşen Birey, Patlayan/Parçalanan Mahremiyet ve Çekirdek Aile 124
2.2.2 Kadın Erkek Rollerinin Eşitliği 125
2.3. Göç ve Aile 128
2.4. Kentleşme ve Aile 130
2.5. Türk Ailesi ve Toplumsal Değişme 132

3. Aile İçi İlişkiler ve İletişim / 139
Emel Yıldırım & Ergün Yıldırım

3.1. Giriş 139
3.2. Aile Yapısı: Çocuk, Eş ve Kardeşlik İlişkileri 139
3.2.1. Ebeveyn ve Çocuk İlişkileri 139
3.2.2. Kardeşler Arası İlişkiler ve Ebeveynlerin Rolü 142
3.2.3. Eşler Arası İlişkiler 144
3.2.4. Aile İçi Disiplin 147
3.3. İletişimde Yaygın Anne-Baba Tutumları 149

4. BÖLÜM / 153
DEĞİŞEN AİLE, TOPLUM ve KÜLTÜR YAPILARINDA ÇOCUK ALGILARI

1. Çocukluk Sosyolojisi / 155
Cevat Özyurt

1.1. Çocukluğun Tanımı ... 155
1.1.1. Aktif Çocukluk Yaklaşımı ... 157
1.1.2. Sosyal Yapıya Vurgu Yapan (Pasif) Çocukluk Yaklaşımı ... 158
1.2. Sosyal Teoride Çocukluk: ... 159
1.2.1. Locke'un Çocukluk Anlayışı ... 159
1.2.2. Rousseau'nun Çocukluk Anlayışı ... 160
1.2.3. Durkheim'ın Çocukluk Anlayışı ... 161
1.2.4. Dewey'in Çocukluk Anlayışı ... 162
1.3. Çocuk Sosyolojisinin Gelişimi ve Genel Konular ... 163
1.3.1. Çocuk Sosyolojisinde Varsayımlar ... 164
1.4. Çocukluğun Tarihi ... 165
1.4.1. Tarım Toplumlarında Çocuk ... 165
1.4.2. Sanayi (Modern) Toplumlarında Çocuk ... 166
1.4.3. Sanayi Ötesi Toplumlarda Çocukluk ... 167
1.5. Farklı Aile Tipleri İçinde Çocuk ... 168
1.5.1. Aristokrat Ailede Çocuk ... 168
1.5.2. Burjuva Ailesinde Çocuk ... 168
1.5.3. Köy Ailesinde Çocuk ... 169
1.5.4. İşçi Ailesinde Çocuk ... 169
1.6. Çocukluk Paradigmasının Tarihsel Dönüşümü ... 170
1.6.1. Geleneksel Çocukluk Paradigması ... 171
1.6.2. Modern Çocukluk Paradigması ... 172
1.6.3. Postmodern Çocukluk Paradigması ... 173
1.7. Çocukların Toplumsal/Siyasal Katılımı ... 175
1.8. Çocuk Hakları ve BM Çocuk Hakları Sözleşmesi ... 176
1.8.1. Çocuk Hakları ... 176
1.8.2. BM Çocuk Hakları Sözleşmesindeki Genel İlkeler ... 178
1.8.3. Çocuk Haklarıyla İlgili Türkiye'deki Karşılaşılan Bazı Sorunlar ... 180

2. Çocuk Suçluluğunu Önlemenin Temeli Olarak Uluslararası Çocuk Sözleşmeleri ve Aileye Verilen Önem / 183
Ramazan Yelken

2.1. Giriş ... 183
2.2. ÇOCUK, SUÇ VE TOPLUMSAL ÇEVRESİ ... 184
2.3. Uluslararası Belgeler ve Çocuk Suçluluğunun Önlenmesi ... 187
2.4. Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine İlişkin BM Yönlendirici İlkeleri (Riyad İlkeleri) ve Merkezi Kurum Olarak Aile ... 188
2.5. Sonuçlar ve Öneriler ... 192

3. Dünyada ve Türkiye'de Çocuk Algıları ve Cinsiyet Öncelikleri / 197
Kadir Canatan

3.1. Giriş: Aile Değerleri ve Çocuk Algıları ... 197
3.2. Sorun Saptama ve Veri Tabanı ... 205
3.3. Cinsiyetlerine Göre Çocuk Öncelikleri: Ülkeler Tipolojisi ... 206
3.3.1. Erkek-Çocuk Yönelimli Ülkeler ... 208
3.3.2. Kız-Çocuk Yönelimli Ülkeler ... 209
3.3.3. Cinsiyet Ayrımı Yapmayan Ülkeler ... 210
3.4. Sonuçlar ... 211

5. BÖLÜM / 215
AİLE VE KURUMLAR ARASI İLİŞKİLER

1. Dünyada ve Türkiye'de Aile Politikaları / 217
Kadir Canatan

1.1. Giriş 217
1.2. Farklı Aile Politikaları 221
1.2.1. İsveç 222
1.2.2. Hollanda 225
1.2.3. İngiltere 227
1.2.4. Türkiye 230
1.3. Sonuçlar 233

2. Dinlerin Perspektifinden Aile Kurumu / 235
Mustafa Tekin

2.1. Giriş 235
2.2. Kavramsal Çerçeve ve Tarihsel Yaklaşım 236
2.3. Yahudilikte Aile 241
2.4. Hıristiyanlıkta Aile 247
2.5. İslam'da Aile 252
2.6. Diğer Dinlerde Aile 258
2.7. Sonuçlar 260

3. Klasik Türk Düşüncesinde Ailevi Değerler / 263
Kadir Canatan

3.1. Giriş 263
3.2. Ailenin Tanımı 266
3.3. Ailevi Değerler 269
3.3.1. Evlilik Değerleri 270
3.3.2. Terbiye Değerleri 275
3.3.3. Geçim Değerleri 281
3.3.4. Saygı Değerleri 283
3.3.5. Görgü Değerleri 285
3.4. Sonuçlar 288

KAYNAKÇA 291
İNDEKS 303

ÖNSÖZ

Popüler bir tanımla toplumun "köşe taşı" olarak nitelenen aile, çağımızda büyük bir değişim geçirmektedir. Bu değişim sadece ailenin yapısında değil, aynı zamanda kültürel muhtevasında da gözlemlenmektedir. Ailenin geçirdiği köklü değişmelerin tanımlanması kadar yargılanması da farklı yaklaşımlara konu olmaktadır. Sosyal bilimcilerden bazısı ailenin biçimsel değişmeler içinde olduğunu ve bu nedenle özsel varlığını aynen sürdürdüğünü ileri sürerken, bazısı da ailenin hem biçimsel hem de içerik olarak değiştiğini ifade etmektedir. Hatta kimi sosyologlara göre "
" gelmiştir! Aile sosyolojisi, her şeyden önce yargılayıcı bir disiplin değildir. Onun amacı, genel sosyolojinin muhayyilesine uygun bir biçimde olanları betimlemek ve açıklamaktır. Bu anlamda, mümkün olduğunca, nesnel, analitik ve kavramsal yaklaşımlarla aileyi olduğu gibi anlamaya çalışmaktır. Bunun ne kadar zor bir çaba olduğu ortadadır. Çünkü sosyologlar da neticede bir toplumun üyesidirler; dünyaya tarihsel ve kültürel bir pencereden bakmaktadırlar.

Türkiye'de üniversite dünyasında ve sosyoloji bölümlerinde aile sosyolojisi derslerinin uzun bir geçmişi bulunmaktadır. Buna rağmen bugüne değin bu disiplinle ilgili farklı ders kitaplarının olmaması ve dolayısıyla bu dersin öğretimiyle meşgul akademisyenlerin bir seçeneksizlik sorunu yaşamaları kabul edilebilir bir durum değildir. İşte, bu sorunu aşmak bizim çalışmamızın ana motif olmuştur. Yazım sürecinde kimi

meslektaşlarımızla yaptığımız görüşme ve diyaloglar da bu çalışmanın gerekliliğini ortaya koymuştur. Kitap, alanında uzman olan bir grup akademisyen tarafından edisyon olarak hazırlandı. Edisyon çalışmasının zorluklarıyla beraber kolaylıkları da bulunmaktadır. Ortak bir dil birliği ve konular arasında tam bir uygunluk yaratılamamışsa da, konuların farklı kişiler tarafından ele alınmış olması zengin bir muhteva ortaya çıkartmıştır. Editörler, dil birliği ve konular arası uyumu sağlamak için gayret sarf etmiş olmakla birlikte içeriklere müdahaleyi etik bulmadıklarından bu konuda çekimser kalmışlardır. Bu nedenle farklı görüş ve yaklaşımların sergilenmiş olması son derece doğal karşılanmalıdır. Buna karşın aile sosyolojisinde okunması ya da okutulması gerekli olan temel konulara, kuramlara, kavramlara ve düşüncelere yer verilmiştir.

Edisyon, beş ana bölüm ve on dört başlıktan oluşmaktadır.Birinci Bölüm birinci başlıkta bilimsel bir disiplin olarak aile sosyolojisinin gelişimi, ana konuları ve perspektifi; ikinci başlıkta ise aile hakkındaki belli başlı kuramsal yaklaşımlar ele alınmaktadır. Bu bölümde aile sosyolojisinin ne olduğuna ilişkin genel perspektif verildikten sonra, bugüne değin aile konusunda ortaya atılmış farklı kuramların temel varsayımları, soruları ve önermeleri sistematik bir şekilde özetlenmiştir. Ayrıca her kuramsal yaklaşıma yönelik eleştirilere de kısaca yer verilerek, söz konusu kuramların sınırları ve zayıf yönlerine de dikkat çekilmiştir.

İkinci Bölüm, ailenin tanımı, türleri ve işlevlerini kapsamaktadır. Bu kısmın birinci başlığında Kadir Canatan, evrensel bir olgu olan ailenin evrensel bir tanıma kavuşturulmasının zorluklarına ve önkoşullarına değinirken, ikinci başlıkta Ergün Yıldırım aile ve evlilik türlerine, üçüncü başlıkta Kenan Çağan ailenin işlevlerine değinmektedir. Burada zaman zaman örtüşmeler olmuştur. Bu, sadece konuların farklı yazarlar tarafından yazılmış olmasından değil, aynı zamanda konuların ayrıştırılmasının da zorluğundan kaynaklanmıştır.

Üçüncü Bölüm, ailenin tarihsel süreç içinde geçirdiği serüvene ve aile içi ilişkilere ayrılmıştır. Bu kısmın birinci başlığında Kadir Canatan Türk ailesinin tarihte geçirdiği dönem ve aşamaları ele alırken, ikinci başlığında Ergün Yıldırım ailenin modern zamanlarda nasıl bir değişim geçirdiğini yorumlamaktadır. Üçüncü başlığında ise Emel Yıldırım ve Ergün Yıldırım entelektüel bir işbirliği örneği göstererek aile içi ilişkileri hem sosyolojik hem de psikolojik boyutlarıyla irdelemeye çalışmaktadırlar.

Kitabın ikinci baskısına eklenen Dördüncü Bölüm, değişen aile, top-

lum ve kültür yapılarında çocuk algılarını ve çocuğun konumunu irdelemektedir. Bu bölümün ilk başlığında Cevat Özyurt, çocuk sosyolojisine bir giriş denemesi yapmakta; çocuklara yönelik algı ve yaklaşımları geniş bir tarihsel, kuramsal ve toplumsal çerçevede yorumlamaktadır. İkinci başlık, çocuk suçluluğunu önlemenin temeli olarak uluslar arası çocuk sözleşmelerine ve bu belgelerde aileye verilen öneme dikkat çekmektedir. Bu başlığın yazarı Ramazan Yelken, çocuk suçluluğunun önlenmesinde aileyi merkezi önemde bir kurum olarak görmekte ve bu çerçevede aile danışmanlığının devreye sokulmasını önermektedir. Son başlık dünyada ve Türkiye'de çocuk algılarını ve cinsiyet önceliklerini konu edinmektedir. Yazarı Kadir Canatan, çocuk cinsiyetlerine verdikleri önem ve tercihleri temelinde ülkeleri sınıflandırmakta ve birçok değişkenin rolüne değinmektedir.

Beşinci Bölüm, aile kurumunu başka kurum ve alanlarla ilişkileri içinde ele almayı denemektedir. Bu bölümün Kadir Canatan tarafından yazılan "Dünyada ve Türkiye'de Aile Politikaları" adlı birinci başlığı, aile ile siyaset kurumu arasındaki ilişkilerin mahiyetini anlamak açısından önem taşımaktadır. Farklı ülkelerde aile politikalarının betimlendiği bu başlık, siyasetin aile kurumuna dönük yaklaşımlarını ve dolayısıyla kurumlar arası etkileşimi ele almaktadır. Aynı şekilde bu bölümün ikinci başlığında, farklı dünya dinlerinde ailenin yerini irdeleyerek kurumlar arası ilişkinin bir başka örneğini Mustafa Tekin vermektedir. Son ve üçüncü başlık ta ise Kadir Canatan, "Klasik Türk Düşüncesinde Aile ve Ailevi Değerleri"ni incelemektedir. Bu başlık, hem aileyi düşünce tarihi açısından ele almakta hem de aileyi biçimlendiren değerlerin neler olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu anlamda söz konusu başlık, günümüzdeki gelişmelerle birlikte okunduğunda Türk toplumunun aile konusundaki düşünce ve değerlerinin sabitelerini ve değişkenlerini saptamaya fırsat sağlamaktadır.

Kitap, didaktik amaçlara bağlı olarak farklı biçimlerde okunabilir ya da okutulabilir. Eğer ilk önce kuramsal bir giriş yapmak istiyorsanız, o zaman aile sosyolojisinin ne olduğunu ve nasıl geliştiğini anlatarak başlayabilirsiniz. Bu durumda şu anki sıralamaya uygun biçimde Birinci Bölüm'ün ilk başlığıyla başlayabilir ve sonra da farklı tercihlerde bulunabilirsiniz. Eğer pratik bir başlangıç yapmak istiyorsanız, İkinci Bölüm'den başlamak daha uygun olur. Burada ailenin tanımı, çeşitleri ve işlevleri yer almaktadır. Daha sonra Birinci Bölüm'e dönebilirsiniz. Doğal olarak dersi veren hoca ya da okuyucu, bizim önerilerimize bağlı kalma-

dan farklı tercihlerde de bulunabilir.

Kitabın sonuna geniş bir Kaynakça eklenmiştir. Bu Kaynakça'da, ilgili bölümlerde verilen kaynak ve atıflarla birlikte farklı dillerde ve ülkelerde yapılmış olan aile sosyolojisine ilişkin pek çok araştırma ve çalışmayı bulacaksınız. Aile sosyolojisi konusunda ileri okumalar için buradan faydalanılabilir. İkinci baskıda yapılan eklerle birlikte kitabın, akademisyenler ve akademik eğitim yapan üniversite öğrencileri kadar aile konusuna ilgi duyan geniş bir kesime hitap edeceğine ve faydalı olacağına inanıyoruz.

Doç. Dr. Kadir Canatan
Balıkesir Üniversitesi Fen-Edeb. Fak.
Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

Doç. Dr. Ergün Yıldırım
Yıldız Teknik Üniversitesi Fen-Edeb. Fak.
İnsan ve Toplum Bil. Böl. Öğretim Üyesi

I. Bölüm

AİLE SOSYOLOJİSİ: BİLİMSEL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. AİLE SOSYOLOJİSİ: KONULARI, PERSPEKTİFİ VE GELİŞİMİ

Doç. Dr. Kadir Canatan

1.1 GİRİŞ

"Aile sosyolojisi", genel sosyoloji içinde gelişen alt uzmanlık alanlarından biridir. Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından bu yana gelişmeye başlamış olan bu uzmanlık dalı, "sosyolojik perspektif"ten hareketle aile ve aile ile ilişkili tüm konuları incelemeye çalışmaktadır. Aile sosyolojisinin oluşum ve gelişimini tasvir etmeyi hedefleyen bu bölümde şu üç temel soruya cevap aranacaktır:

- Aile sosyolojisinin temel konuları nelerdir?
- Aile sosyolojisi hangi perspektiften bu konulara yaklaşmaktadır?
- Aile sosyolojisi hangi aşamalardan geçerek günümüze gelmiştir?

Ayrıca bu bölümde Türkiye'de aile sosyolojisinin gelişimini anlamak için aile araştırmalarının ne durumda olduğu özetlenecektir.

1.2 AİLE SOSYOLOJİSİNİN KONULARI

Aile sosyolojisinin konusunu en geniş anlamda, "aile olgusunu ilgilendiren tüm konular" olarak belirlemek mümkündür. Nitekim günümüz-

de aile sosyolojisi çalışmalarına baktığımız zaman konularının ve çalışma alanlarının giderek çeşitlendiğini görmekteyiz. Ancak "temel konuları" şu üç alanla sınırlandırmak mümkündür (Mayer, 1981:20):

a) Ailenin yapısı ve çeşitleri: Aile bağlamında kimler bir arada yaşamaktadır ve aralarındaki ilişkiler nasıl düzenlenmiştir?

b) Ailenin tarihsel gelişimi ve varlığını sürdürme biçimleri: Aile ne tür bir değişim geçirmektedir ve bu değişimde hangi faktörler etkili olmaktadır?

c) Ailenin anlamı ve işlevleri: Ailenin anlamı ve işlevleri, taraflar açısından ne ifade etmektedir?

Son noktada "taraflar"ı, aile üyeleri, sosyal gruplar ve tüm toplum olarak tanımlayabiliriz. Aile, bu her üç kesim açısından da işlevleri olan bir kurumdur. Her ne kadar aile, ilk etapta kendi üyelerinin temel gereksinimlerine cevap vermek üzere varlık kazanmışsa da işlevleri aile üyeleriyle sınırlı değildir. Aile, toplumdaki başka sosyal gruplara dönük işlevler de kazanmıştır. Sözgelimi aile, anne babası tarafından terk edilmiş başka çocuklara sığınak olabilir ve bu şekilde oluşan "koruyucu aile" hem toplumsal konumu zayıf aile ve çocuklar, hem de daha geniş anlamda tüm toplum için bir işlev kazanabilir.

Aile sosyolojisinin çalışma alanları her zaman bu konularla sınırlı olmamıştır. Aile sosyolojisinin konuları zaman içinde değişmiştir (Mayer, 1981:22-24). 19. yüzyılda Batı'da meydana gelen büyük çaplı toplumsal değişmelerle birlikte, dikkatler değişen ve çözülen toplumsal yapılara ve dolayısıyla aileye çevrilmiştir. Yeni aile tipi kadar evrimci modernist düşüncelerin etkisiyle, sözde "ilkel" toplumlardaki aile tipleri ve bunların gelişimi de ele alınmıştır.

Antropoloji ve sosyolojinin iki gözde konusu aile ve dinin gelişimidir (Pritchard, 2005:34-36). İngiltere'de Sir Henry Maine (1822-1888) ataerkil ailenin sosyal hayatın asli ve evrensel şekli olduğunu iddia etmiştir. Buna göre ailede erkeğin reisliği mutlaktır ve bu durum, yeni kuşak erkekler aracılığıyla sürdürülmektedir. Diğer bir hukukçu İsviçreli Johann Jakob Bachofen (1815-1887), ilkel aile yapısıyla ilgili olarak karşıt bir sonuca ulaşmıştır. Ona göre başlangıçta sınırsız bir cinsel özgürlük söz konusuydu, daha sonra anasoylu ve anaerkil bir toplum var olmuş ve insanlık ancak son dönemlerde babasoylu ve babaerkil bir topluma geçiş yapmıştır.

Üçüncü bir hukukçu İskoç McLennan (1827-1881) her ne kadar kendi çağdaşlarının evrimci şemalarıyla alay etse de kendine özgü bir sosyal gelişme yasasına içten içe bağlıydı. Ona göre ilk insan sınırsız bir

cinsel yaşama sahipti. Birbirinden bağımsız yaşayan kabilelerde erkekler başka bir kabileden kızla evlenmek zorundaydılar (Başka bir deyişle egzogami kuralı geçerliydi). Bu ilk topluluklar, çokkocalılık yoluyla babasoylu düzeni oluşturdular. Bu arada aile bizim alışık olduğumuz şekle dönüştü. Kabile ve aşirete dayalı aile düzeni sonunda hane ve aile birimlerine ulaştı. Bu görüşler Eski Ahit uzmanı ve karşılaştırmalı dinler disiplininin kurucularından biri olan William Robertson Smith (1846-1894) tarafından da benimsenmiştir.

Çok yönlü bir şahsiyet olan Sir John Bubbock (1834-1913) ve daha sonra Baron Avebury de ilkel sınırsız cinsel yaşam aşamasından modern evliliğe varan gelişimin izlerini sürmüştür. Karşılaştırmalı yöntemin en karmaşığını Amerikalı hukukçu L. H. Morgan (1818-1881) ortaya koymuştur. O, yine sınırsız cinsel yaşamdan başlayıp tek eşli evlilikler ve Batı medeniyeti ailesiyle biten on beşten aşağı düşmeyen gelişim aşaması saptamıştır. Bu noktada Morgan, Engels ve Marks gibi komünist düşünürlere de ilham kaynağı olmuştur.

Tüm bu incelemelerde iki nokta ortaktır: İlkel toplumlarda sınırsız cinsellik ve sürekli parçalanarak küçülen aile modeli. Bu gelişim şeması içinde Batılı çekirdek aile, adeta son aşamadır. Bu tek çizgili doğrusal (uni-linear) gelişim aşamaları teorisi, Avrupamerkezcil niteliğinden dolayı daha sonraki dönemlerde tartışılacaktır.

Batı dünyasında ailede meydana gelen değişmelere bakış, siyasal akımlara göre farklı anlamlar ifade etmiştir. Muhafazakârlar, ailenin değişimini bir "bozulma" ve "dejenerasyon" olarak görürken, liberaller ve sosyalistler bunu kaçınılmaz ve çağdaş bir gelişme olarak algılıyorlardı. İkincilere göre, eğer aile geçmişten bu yana değişiyorsa bu söz konusu kurumun Tanrı tarafından kurulan "doğal" ve değişmez bir kurum olmadığına işaret etmektedir. Hatta sosyalistler, devlet ve özel mülkiyetin yanında "aile"nin de ileri bir aşamada tümden ortadan kalkacağına inanıyorlardı.

Birinci Dünya Savaşı'na kadar sanayileşme, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın büyük bir bölümünde bir gerçeklik haline gelmişti. Sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan en önemli gelişme, aile ile işyeri arasındaki ilişkinin değişmesidir. Daha doğrusu aile ile işyeri arasında mesafenin belirmesidir. Bu aile sosyolojisinde konu değişmesini beraberinde getirmiştir. Bu yeni gelişmenin aile açısından etkisi incelenmeye başlanmıştır. Özellikle aile sosyolojisinin özel bir uzmanlık alanı olarak geliştiği Amerika'da bu böyle olmuştur. Chicago Üniversitesi'nin önderliğinde söz konusu sosyal süreçler ve bunun birey-aile ilişkisine etkisi araştırmalara konu olmuştur. Bu araştırmalarla ailenin geçmişi değil,

daha çok bugünü önem kazanmaya başlamıştır. Chicago Okulu'na mensup aile sosyologları, ayrıca ailede kadın-erkek ilişkilerini araştırmaya yönelmişlerdir.

Ailenin bugününe yönelik çalışmalar, önceki yüzyıla ait makro ve spekülatif söylemlerin terk edilmesine ve giderek daha ampirik nitelikli araştırmaların yapılmasına neden olmuştur. Bu tarihlerden itibaren aile sosyolojisi, sosyolojik araştırmalardaki genel trende uyarak ampirik bir niteliğe bürünmeye başlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde aile sosyolojisinin konuları çeşitlenmiş ve artık ortada "merkezi konu" diye bir şey kalmamıştır. O günden bugüne, yukarıda ana çerçevesini çizmeye çalıştığımız konular (üç grup konu) üzerinde paralel çalışmalar yürütülmektedir. Bu arada sosyolojideki eski ve yeni perspektiflerde aile araştırmalarını etkilemeye ve böylece teorik ağırlıklı çalışmalar aile sosyolojisi içinde bir gelenek oluşturmaya başlamıştır. Yukarıdaki konular, tüm bu perspektifler tarafından irdelenmiştir.

Demin de belirttiğimiz gibi aile sosyolojisinin konuları zamanla çeşitlenmiştir. Bu çeşitlenmeyi görmek için yurtdışında yazılmış aile sosyolojisi kitaplarına şöyle bir göz gezdirmek yeterlidir. Bir örnek vermek gerekirse, Amerika Birleşik Devletleri'nde yayınlanmış bir aile sosyolojisi kitabı dört temel bölümden oluşmaktadır (*Bakınız: Nock, Steven L. (1992), Sociology of the Family, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey*). İlk bölüm, "**Aile Hakkında Perspektifler**" başlığını taşımakta ve bu başlık altında ailenin incelenmesi, ailenin tanımlanması ve tarihsel bağlamda Amerikan aileleri gibi alt başlıklar bulunmaktadır. Bu bölümde aile sosyolojisi konusundaki temel kavramlar, perspektifler ve örnek olarak Amerika'daki ailelerin gelişimi ele alınmaktadır. Böyle bir girişten sonra ikinci bölümde "**Ailenin Oluşumu ve Çözülmesi**" başlığı altında; eş seçimi, evlilik ve evli eşlerin yargıları gibi ailenin oluşumuyla ilgili konular işlenmekte ve hemen ardından ailenin çözülmesi anlamına gelen boşanma olgusuna ve yeniden evlilik konusuna değinilmektedir. Üçüncü bölüm, "**Aile Geçişleri**"ne ayrılmıştır. Burada ailenin gelişim aşamaları bağlamında anne-babalık, çocuk gelişimi ve sosyalleşme ile, ileri yaşlarda ailenin işlevleri incelenmektedir. Açıktır ki bu bölümde ailenin işlevleri, aile üyeleri açısından ele alınmaktadır. Dördüncü ve son bölüm ise, "**Aile ve Diğer Kurumlar**" başlığını taşımakta ve ailenin eğitim, ekonomi, devlet ve din kurumlarıyla ilişkisi mercek altına alınmaktadır. Bu bölüm, ailenin başka kurumlar için işlevlerini, başka bir deyişle toplumsal kurumlarla etkileşimini incelemektedir. Son olarak

bu bölümde, tekrar başa dönülmekte ve "ailenin yeniden tanımlanması" konusu ele alınmaktadır. Amerikan toplumundaki gelişmeler ışığında ailenin konumu ve yeni biçimleri değerlendirilmektedir.

Bu çalışmadan da görüldüğü üzere aile, toplumda kendi başına bir kurum değildir. Başka kurumlarla ilişkisi içinde anlaşılması gereken interaktif bir birimdir. Bu birimin kendisi, başka kurumları etkilediği gibi kendisi de başka toplumsal gelişmeler ve kurumlar tarafından etkilenmektedir. Öyleyse aileyi incelemek, aslında onu tüm toplumsal kurumlarla birlikte ele almak anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak ailenin sosyolojik anlamı, bu olgunun tabaka, kabile, sınıf, bölge, etnisite, kır-kent, sosyal grup gibi çeşitli sosyolojik kolektiviteler içinde ve dolayısıyla toplumsal bağlamında araştırılarak yorumlanmasıdır. Ailenin, yapısal ve değersel boyutlarıyla toplumsal ilişki ağları ve yapıları içerisinde değerlendirilmesidir. Sözgelimi eğer aile olgusunu kent bağlamı içinde araştırıyorsak, kentin sosyal bağlamıyla birlikte düşünmek zorundayız. Ya da toplumsal değişmenin kolektif dinamikleriyle nasıl bir ilişki içinde olduğunu irdelemeye çalışıyorsak, bu ailenin sosyolojik olarak yorumlanması anlamına gelmektedir.

1.3 AİLE SOSYOLOJİSİNİN PERSPEKTİFİ

Aile sosyolojisi, sosyolojinin özel bir uzmanlık alanı olmakla birlikte, genel sosyoloji ve diğer alt dallarında olduğu gibi amacı, aile kurumunu ve sorunlarını "sosyolojik perspektif"ten incelemektir.

Ailenin sosyolojik perspektiften incelenmesi ne anlama gelmektedir?

Aslında sadece aile sosyolojisi değil, tüm sosyoloji (başka alt uzmanlık alanlarıyla birlikte) topluma belirli bir perspektiften bakmayı gerektirmektedir. "Sosyolojik perspektif"in ne olduğu, sosyoloji literatüründe birçok şekilde açıklanmıştır. Bu açıklamaların içinde herhalde C. W. Mills'in **sosyolojik düşgücü** (*sociological imagination*) kavramı kadar önemli ve yaygın başka bir kavram bulunmamaktadır. Bu konuda Mills şunları söylemektedir: "Günümüz insanının gereksindiği şey, kendisinin dışındaki dünyada ve kendi benliğinde olup bitenleri anlamasını sağlayacak düşünsel bir nitelik kazanmak; böylece, önünde bulduğu bilgilerden bu amaçla yararlanabilmek için gelişkin bir düşünce düzeyine çıkabilecek duruma gelebilmektir. Bu düşünsel niteliği ise, gazeteciler, bilim adamları, sanatçılar, okuyucular, yayınevi sahipleri, daha iyi anlasınlar diye toplumsal düşün (*imgelem, muhayyele, imagination*) yeteneği olarak tanımlamak istiyorum." (Mills, 2000:15).

Tüm klasik sosyologların sahip olduğu ve günümüz insanının da sahip olması gerektiği sosyolojik düşgücünü Mills, iki farklı anlayıştan biri olarak takdim etmektedir: "Toplumbilimsel düşünce yeteneğinin varlığını gösteren en önemli belirtken, karşılaşılan sorunları bireyin dar yaşam ortamının sorunları olarak gören anlayış ile, bu sorunları toplumsal yapının kamusal sorunları olarak ele alan anlayış arasındaki farklılıktır." (Mills, 2000:20). Ona göre toplumbilimsel düşgücü, kişisel gibi gözüken sorunları toplumsal ve tarihsel bağlamı içinde ele almayı ifade etmektedir. "Bugün biliyoruz ki, kuşaktan kuşağa, insanoğlu şu ya da bu tür bir toplumda yaşamakta; her insan belirli bir biyografisini tarihin belli bir diliminde yazıp noktalamaktadır. İşte bu küçük ömürcüğü iledir ki, ne denli küçük ölçüler içinde olursa olsun, toplumun ve tarihsel durumunun ürünü olan insanoğlu, aynı anda yaşadığı toplumun biçimlenişine de katkıda bulunmuş olmaktadır." (Mills, 2000:16). Demek ki toplumbilimsel düşüncede birey, toplum ve tarih kavramları bir arada düşünülmeli ve birbirleriyle ilişkileri içinde incelenmelidir.

Aile ve evlilik sorununu bir örnek olarak alırsak, "Evlilikte erkek olsun, kadın olsun birçok insan kişisel sorunlarla karşı karşıya kalabilir. Ama her 1000 evlilikten 250'si, evliliğin ilk dört yılı içinde boşanmayla sonuçlanıyorsa, ortada, aile ve evlilik kurumlarıyla, hatta bunları oluşturan temeldeki diğer toplumsal kurumlarla ilgili yapısal bir sorun var demektir." (Mills, 2000:22)

Toplumsal olgu ve süreçleri ele almak için sosyolojik düşgücüne sahip olmak önemli bir başlangıç noktası ise de, bu düşünce biçimini daha işlemsel bir hale getirmek ve sosyolojik araştırmalarda kullanılır bir biçime sokmak da o denli önemlidir. Bu noktada araştırmacılar sürekli olarak deneklerin tutum ve davranışlarını, onların toplumsal konumlarıyla ilişkili bir hale getirmek ve bu değişkenler arasında bir bağıntı olup ya da olmadığını saptamak zorundadırlar. Metodolojik bir dille ifade edecek olursak, bireylerin ve grupların tutum ve davranışları "bağımlı değişken", onların toplumsal pozisyonları ise "bağımsız değişken" olarak alınmalı ve bu iki tür değişkenler sınıfı arasındaki ilişkiler incelenmelidir.

Toplumsal pozisyon, bir kişinin toplumsal sistem içindeki yerini anlatmaktadır. Toplumsal pozisyon, tekil değil çoğul bir nitelik arz eder. Sözgelimi okulda öğretmen olan bir kişi, ailesi içinde de bir baba ve koca olabilir. Söz konusu kişinin bu pozisyonlarına bağlı olarak rolleri de değişir. Okulda, kendisinden ders vermesi beklenirken, ailede çocuklarına babalık, eşine karşı da kocalık yapması beklenir. Bu durumda

toplumsal pozisyon ile toplumsal roller bir madalyonun iki yüzü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Burada temel soru şudur: Tutum ve davranışlarımız, hangi oranda toplumsal pozisyon ve rollerimiz tarafından belirlenmektedir? Eğer bir kişi ya da grubun tutum ve davranışları ile toplumsal pozisyonu arasında istatistiksel bir bağıntı tespit edebiliyorsak, bu durumda, yukarıdaki soruya olumlu bir cevap vermek zorundayız. Belki bir örnek vermek daha açıklayıcı olacaktır: Sözgelimi aile içinde disiplini vurgulayan kişilerin bu tutumları, pekâlâ onların anne-baba olmak gibi pozisyonlarıyla ilgili olabilir. Eğer çocuklar bu düşünceye olumlu bakmıyorlarsa, bu da yine onların kendi pozisyonlarından kaynaklanıyor olabilir.

1.4 AİLE SOSYOLOJİSİNİN GELİŞİMİ

Aile, ilk insan toplumlarından itibaren var olan en kadim ve en temel kurumdur. Bu nedenle bu kurum, geçmişten günümüze kadar pek çok düşünür ve gözlemcinin dikkatini çekmiş ve çeşitli incelemelere konu olmuştur.

Dünya toplumlarını en fazla etkileyen dünya dinlerinin kutsal kitaplarına ve yazarlarına göre aile, ilkin Âdem ve Havva'nın yaratılması ve birlikteliği ile kurulmuştur. Demek ki aile ilk insan toplumunun temeli ve başlangıcıdır. İlk insan Âdem'in aynı zamanda ilk peygamber (yani Tanrı'dan haber getiren elçi) olduğu da düşünülürse, aile ve din kurumu, ilk insan toplumunda ortaya çıkmış asli toplumsal kurumlardır. Din, bir yandan inanç ve ritüeller yoluyla insan-Tanrı ilişkisini, diğer yandan da insan-insan ve insan-toplum arasındaki ilişkileri düzenlemiştir. Böylece daha ilk insan toplumunda din temelli bir hukuk düzeni de ortaya çıkmıştır. Aile, din ve hukukun olduğu bir toplumda eğitim de sözel aktarıma dayalı bir uğraş olarak doğmuştur. Şu halde, temel toplumsal kurumlar (aile, din, hukuk ve eğitim) daha ilk insan toplumundan itibaren varlık kazanmışlardır diyebiliriz.

Geleneksel ataerkil toplumlarda kadın ve erkek arasında kesin bir işbölümü vardır. Kadın, genellikle ev işleri ve çocukların yetiştirilmesiyle meşgul olurken, erkek dışarıda üretim ve yönetim işleriyle uğraşıyordu. Kadın ve erkek arasındaki bu işbölümüne ilk karşı çıkanlardan biri, antik çağ Yunan düşünürü Platon (İ.Ö. 427-347) olmuştur. O, "Devlet" adlı yapıtında yöneticiler, dövüşçüler ve üreticiler olmak üzere üç sınıf ayırt etmektedir. Ona göre ideal olarak ilk iki sınıfın aile kurma ve özel mülkiyet hakları olmamalıdır. Çünkü aile ve özel mülkiyet, iyi yönetmeye ve iyi dövüşmeye engel olmaktadır.

Kadınların devlet işlerinde erkeğe eşit olup olmadığını tartışan Plato, bu konuda da geleneksel düşüncelere aykırı düşen bir fikre ulaşmıştır. Ona göre kadınlarda erkekler gibi müzik ve jimnastik eğitimi alırlarsa, pekâlâ yönetici ve bekçi olabilirler. Ancak yönetici ve bekçilerin normal bir aile düzeni sürdürmesi doğru değildir, bu kesimde kadın ve çocuk ortak olacak ve kadınların görevlerini sürdürebilmeleri için çocuklarını bakıcılara bırakacaklardır (Platon, 2006:160).

Plato'nun öğrencisi Aristo, kadın ve erkeklerin eşitliği fikrini reddetmiş ve kadını "erkeğin yarısı" ya da "eksik erkek" olarak nitelemiştir. Tüm ortaçağ boyunca gerek Hıristiyan dünyasında gerekse İslam dünyasında daha çok Aristo ve onun fikirleri etkili olmuştur.

Aristocu (Meşşai) Müslüman Türk düşünürlerden Nasiruddin Tusi (1201-1274), aile ve evin temelini "baba, ana, evlatlar, hizmetçi ve erzak" olmak üzere beş kısma ayırmaktadır. "Bilmek gerekir ki, ev denildiğinde taş, kerpiç ve çamurdan yapılan bina kastedilmemektedir. Bu, öyle hususi bir kuruluştur ki karı ve koca, anne-baba ile evlat, hizmet edilenle hizmet eden, mal sahibi ile mal arasında belirli ilişkiler olmalıdır; onların yaşadığı yerin tahtadan, taştan, çadırdan, kulübeden, ağaç gölgesinden, mağaradan veya bir kovuktan ibaret olması konunun özünü değiştirmez" (Tusi, 2005:204-205). Tusi, kavramsal olarak "ev" ile "aile" arasında titizlikle bir ayrım yapmakta ve aileyi, bugün "geniş aile" olarak adlandırdığımız bir sosyal birim olarak tanımlamaktadır.

Tusi'ye göre evliliğin sebebi, neslin devamı ve malın muhafazasıdır. Sadece şehvet ve başka motiflerle evlilik yapılması doğru değildir. Kadın, malda, saygıda ve evi geçindirmede eşinin ortağıdır. Eşi olmadığı zaman onun yerini tutar (2005:213). Aile idare sanatı, bir doktorun insan bedeninin farklı organları arasında kurduğu dengeye benzer. Aile reisi de bunun gibi öncelikle aile fertlerinin genel yararını göz önünde bulundurmalıdır. Her şeyden önce aile üyeleri arasındaki ilişkilere ve dengeye itina göstermeli, bu diyalog ve dengeyi ya olduğu gibi korumalı ya da daha iyi bir şekilde yeniden düzenlemelidir (2005:206).

Nasiruddin Tusi'den bir hayli etkilenmiş olan Osmanlı düşünürü Kınalızade Ali Efendi (1510-1572), tıpkı onun gibi aileyi meydana getiren unsurları beş öğeden ibaret kabul eder. Ona göre her çokluğun bir birliği vardır. Ailenin çokluğunu ayakta tutmak için evin bir reise ihtiyacı vardır. Baba, ailenin ilk şartı, anne ikinci şartı, çocuklar ise üçüncü şartıdır. Ailede kız çocuğu olduğunda kimse pişmanlık duymamalıdır. Çünkü bu irade dışı bir olaydır ve irade dışında olanları istememek veya kınamak cehalettir. Aile reisi, doktor gibidir; ailenin sağlıklı bir şekilde

yoluna devam etmesini sağlar. Bununla birlikte o, kadın konusunda döneminde geçerli olan düşüncelere katılır ve kadını yaratılış itibariyle zayıf ve kuvvetsiz olarak niteler (Tarihsiz, 14-15/60).

Aile hakkındaki düşünceler, görüldüğü üzere, çok eskilere uzanmaktadır. Ancak "aile sosyolojisi" ile "sosyal felsefe" çerçevesinde ortaya atılan düşünceler arasında temelde önemli bir fark bulunmaktadır. Aile sosyolojisinin ortaya çıkmasından önce ortaya atılan düşünceler mevcut aile yapısını "tasvir etmek ve açıklamak" yerine, daha çok "olması gereken" durum hakkında fikir vermektedirler. Oysa aile sosyolojisi normatif bir disiplin değildir, amacı gerçeği olduğu şekliyle kavramak ve incelemektir.

Bu ayrım dikkate alınarak bakıldığında aile sosyolojisinin gelişiminde üç dönemden bahsetmek mümkündür (Nock, 1992:4-6). İlk dönem, 1859 yılında Charles Darwin'in "Türlerin Kökeni" adlı yapıtının yayınlanmasından kısa bir süre sonra başlayıp yüzyıl değişimine kadar sürmektedir. Bu dönemde aile sosyolojisi iki önemli meseleyle ilgilenmiştir. Birinci mesele, Sanayi Devrimi ile birlikte ortaya çıkan toplumsal sorunlardır. Reformcular, boşanma, yoksulluk, çocuk işçiliği, fuhuş ve gayri meşru çocuklar gibi sorunları, aile ile yakından alakalı sorunlar olarak görüyorlar ve ancak ailenin desteklenmesi yoluyla bu tehditlerin üstesinden gelinebileceğini savunuyorlardı. Onlar, hızlı toplumsal değişme sürecinde aileyi kırılgan görüyorlar ve "geleneksel" değerlerin yeniden ihya edilmesini talep ediyorlardı.

Başka bir ilgi alanı, Charles Darwin gibi evrimcilerin bilimsel yapıtlarında kendini gösteriyordu. Darwin, en güçlü türlerin en fazla uyum şansı olduğunu ve hayatta kalacağını savunuyordu. Bu görüşü sosyal alana çeken sosyal darwinistler, bunun aile alanında da geçerli olduğunu söylüyorlardı. Bu yazarlar, azgelişmiş toplumlardaki aile ile kendi toplumlarındaki aileleri karşılaştırarak, ailenin geçmişten günümüze doğru evrim geçirdiğini ve dolayısıyla "ilerlediği"ni iddia ediyorlardı. Öncekilerin iddia ettiği gibi, aile kırılgan olmaktan ziyade yeni toplumsal koşullara uyum sağlama kabiliyeti olan bir kurumdu.

Bu sosyologlar da dönemin toplumsal sorunlarına ilgi duyuyorlardı, ama bunları aile için bir tehdit olarak görme yerine ailedeki değişimin göstergeleri olarak algılıyorlardı. Değişme, zorunlu olarak çözülme anlamına gelmiyordu. Fransız sosyolog Le Play (1806-1882) örneğinde görüldüğü gibi, bilimsel yöntemleri kullanarak ailedeki değişmenin incelenmesine önem veriyorlardı.

Toplumsal bütünün büyüklüğü ve karmaşıklığından dolayı, araştırmacının onu bütün ayrıntılarıyla incelemesi çok zor hatta imkânsızdır. Araştırmacı, bu nedenle, incelemek istediği sosyal olaylardan birkaç örnek alarak bunlar üzerinde derinliğine inceleme yapar. Bu araştırma tekniğine monografik inceleme denir. Sosyolojide monografi tekniğini ilk kez kullanan Frederic Le Play'dir. Le Play, dönemin Fransız toplumuna ilişkin araştırmasında, aileyi toplumun temeli olarak düşündüğünden, bu kurumu incelemiştir. İşçi aileleri üzerine yaptığı araştırmadan elde ettiği bulgulardan toplumun geneli hakkında yargılara ulaşmıştır.

Yirminci yüzyıla girerken ailenin sosyolojik olarak incelenmesi, reform çabalarından ziyade bilimsel bir çalışma alanı haline gelmiş ve böylelikle aile sosyolojisinin ikinci dönemi başlamıştır. Bu dönemin sosyologları ve araştırmacıları, reform çabalarını sosyal hizmetlere bırakıp daha çok aile ilişkilerini yöneten temel ilkeleri keşfetmek ve aile sorunlarının çözümüne katkıda bulunmak istiyorlardı. Dolayısıyla ellili yıllara kadar süren bu dönem pek çok bilimsel araştırmaya ve bu araştırmalarda bilimsel yöntemlerin uygulanmasına tanık olmuştur.

Bu dönemin başında pozitivizm egemen bir sosyolojik yaklaşım olduğu için sosyal olaylar fiziksel olaylar şeklinde algılanıyordu. Durkheim'in deyimiyle olgular, "şeyler" gibi ele alınıyordu. Bu yaklaşım, kısa bir süre sonra bir başka sosyolojik bakış açısıyla yarışmak zorunda kalmıştır. Bu andan itibaren dikkatler çapraz kültürel araştırmalara ve aile üyeleri aralarındaki dâhili ilişkilere çevrilmiştir. Charles Horton Cooley, George Herbert Mead ve W. I. Thomas gibi sosyal psikologlar aile bağlamında kişisel gelişim ve sosyalleşme sorunlarına yönelmişlerdir. Bu dönemde önemli başka bir kişi, Ernest W. Burgess öğrencileriyle birlikte evlilikte uyum, etkileşim ve eş seçimi gibi konularda sistematik bir araştırma yürütmüşlerdir. Bu dönemde, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı ile ekonomik krizler gibi birçok tarihsel olay da aile sosyolojisini etkilemiş ve birçok sosyolog, aileyi uyumlu bir kurum olarak gören iyimser yaklaşımlardan feragat etmeye başlamıştır.

Aile sosyolojisinin üçüncü ve sonuncu döneminde, araştırma ve kuramın bütünleştirilmesi esas uğraş alanı haline gelmiştir. Ellili yıllardan sonra, daha rafine araştırma yöntemleri titizce planlanmış araştırma tasarımlarıyla birleştirilmeye ve hipotezlerin test edilmesine önem veren bir süreci başlatmıştır. Bu süreç, sosyolojideki teorik perspektiflerin aile kurumu üzerinde uygulanması ve yeni perspektiflerin de geliştirilmesiyle sonuçlanan zengin kuramsal çalışmalara yol açmıştır.

1.5 TÜRKİYE'DE AİLE ARAŞTIRMALARI

Cumhuriyet öncesi dönemde Türkiye'de bilimsel anlamda aileyi inceleyen çalışmalara pek rastlanmaz. Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin'in çalışmaları aile sosyolojisine duyulan ilginin ilk ipuçları olarak görülebilir. Ziya Gökalp, Durkheim'in etkisiyle, Prens Sabahattin de Le Play'in etkisiyle aile konusuna eğilmişler ve onların sosyoloji anlayışlarından hareketle Türk ailesi hakkında ilk yorumları yapmışlardır. Fakat bu yorumlar, verileri dayalı bilimsel nitelikli olmaktan ziyade spekülatif niteliklidir.

Ziya Gökalp, tarihsel değişim çizgisinden hareket ederek Türk ailesini üç aşamada ele almaktadır: İslam öncesi Türk ailesi, İslam dönemi Türk ailesi ve çağdaş dönem Türk ailesi. Bu sınıflamayla beraber kimi çağdaş teorileri İslam öncesi Türk ailesine yansıtarak birtakım yorumlara gitmiştir. Örneğin Orta Asya Türklerinde feminizmin olduğu, kadınların çok yüceltildiği ve bu nedenle erkeklerin kadınlara özenerek onlar gibi giyinmeye ve davranmaya yöneldiklerini söylemektedir. Gökalp'in bu çalışmaları büyük ölçüde milliyetçilik (Türkçülük) düşüncesine bağlı olarak geliştirilmiş çağdaş düşüncelerin geçmişe projeksiyonu olarak görülebilir.

Ellili yıllarda Türkiye'nin hızlı bir değişim sürecine girmesiyle birlikte, bu değişimlerden etkilenen bir kurum olarak aile de araştırmalara konu olmaya başlamıştır. İlk ampirik nitelikli ve geniş ölçekli çalışmalara altmışlı yıllarda rastlanmaktadır. Yetmişli yıllara kadar yapılan çok az sayıdaki çalışmada dikkat köy ve gecekondu ailelerine yönelmiştir. Bu çalışmalara örnek olarak İ. Yasa'nın "Ankara'da Gecekondu Aileleri" (1966) ve Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yapılan "Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri" (1970) araştırmaları verilebilir.

1981-1991 yılları arasında yapılan sosyoloji çalışmalarına dönük bir taramaya göre bu dönemde aileyi temel alan çalışmalarda büyük bir artış kaydedilmiştir. Buna göre 23 başlık altında sınıflandırılan sosyoloji çalışmaları içinde aile konusu tezlerde ilk sırada, makale ve tebliğler kategorisinde ise üçüncü sırada yer almıştır (Kaçmazoğlu, 1994:53).

Her ne kadar Türkiye'de bir aile sosyolojisi geleneğinden bahsetmek güç olsa da bugüne değin aile ve ailenin değişik boyutları hakkında birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalar genellikle üniversite bünyesinde ve bireysel çabalarla başlamış ve giderek devlet kurumlarının da sahiplenmesiyle yeni bir ivme kazanmıştır. Bu bağlamda devlet kurumları arasında özellikle Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK) ve Aile Araştırma Kurumu (AAK) ayrı bir yer tutmaktadır.

Aile politikası uygulamalarına yönelik ilk somut adım, Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) çerçevesinde 1987 yılı programında atılmıştır. Toplumun refahını arttırmak amacına yönelik olarak ailenin maddi ve manevi varlığının geliştirilmesi, bütünlüğünün korunması, toplum içinde güçlü bir müessese olarak fonksiyonunu sürdürebilmesi için; kalkınmanın nimetlerinden faydalanmada, istihdam ve sosyal hizmetlere katılmada ve bunlardan yararlandırılmada aile biriminin temel hedef olarak alınacağı ifade edilmiştir. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın (1985-1989) aileye ilişkin hedeflerinden hareketle, 1987 yılında Türkiye'de ailenin durumunun ve sorunlarının tespiti amacıyla Devlet Planlama Teşkilatı tarafından bir özel ihtisas komisyonu kurulmuştur. Konu ile ilgili resmi kuruluşların uzmanları ile akademik çevrelerin katıldığı bu komisyon tarafından hazırlanan raporda, ailenin özellikleri ve sorunları ayrıntılarıyla açıklanmış, ele alınan konularda geniş kapsamlı bir araştırmaya olan ihtiyaç ifade edilmiştir. Hazırlanan rapor, hem VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı'na, hem de devletin aileye yönelik politikalarına etki etmiştir. Aynı yıl Türkiye'de ilk kez temsili ölçekte bir "Türk Aile Yapısı" araştırması yapılmıştır.

1989 yılında Aile Araştırma Kurumu'nun (AAK) kurulmasıyla aile konusunun sosyal politikalar açısından merkezi önemi daha açık hissedilir olmuştur. AAK'nun kuruluşundan sonra, kısa zaman zarfına sığdırdığı çalışmalarla ailenin her türden toplumsal sorunu yaşayan/çözümleyen temel yaşama ünitesi olduğu gerçeği bütün boyutlarıyla açıklık kazanmıştır. Aile Araştırma Kurumu, "Aile Yazıları" ve "Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi" gibi devasa çalışmalar ortaya koymuştur. Bu çalışmalar hem Türk ailesinin tarih içindeki tecrübelerini yansıtan temel metinler, hem de bu dönemleri analiz eden ve tanıtan önemli makaleler olmakla kalmayıp çağdaş dönem Türk ailesinin göç, kentleşme, boşanma, çocuk sağlığı ve eğitimi, eş ilişkileri gibi özel konuları da toplu olarak bir araya getirmiştir. Türkiye'nin tarihçilerinin, sosyologlarının, sosyal hizmet uzmanlarının, ilahiyatçılarının, psikologlarının, ekonomistlerinin ve diğer meslek gruplarının aile ile ilgili çalışmaları bu yapıtlarda toplanmıştır. Böylece büyük bir aile külliyatı (ontolojisi) oluşturularak entelektüellere ve akademisyenlere sunulmuştur.

Geçen zaman zarfında çeşitli hukuki sorunlar yaşayan Kurum, 13 Kasım 2004 tarihinde 5256 sayılı yasa ile "Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü" (ASAGEM) olarak yeniden yapılandırılmıştır. Denebilir ki, söz konusu kurumun yeniden yapılandırılmasıyla aile araştırmalarında yeni bir dönem başlamıştır.

Türkiye'de aile ve evlilik hakkındaki literatürün analizini yaparken konuya üç farklı açıdan bakılması ve aile araştırmalarının 1) tematik; 2) metodolojik ve 3) yenilikler açısından incelenmesi faydalı olacaktır.

Bu tarz bir yaklaşım, Türkiye'de tek tek aile hakkındaki literatürün incelenmesi şeklinde olmayıp, daha çok aile araştırmalarındaki trendleri tespit etmeye yönelik olacaktır. Tematik olarak bakıldığında Türkiye'deki aile araştırmalarının daha çok yapı ve değişim ağırlıklı araştırmalar olduğu söylenebilir. Çoğu araştırmalar, ister kırsal ortamda isterse kentsel ortamda yapılmış olsun önce mevcut aile yapılarını tasvir etmek, daha sonra da Türkiye'deki genel toplumsal gidişata uygun olarak bu yapıların ne tür değişimlere sahne olduğunu göstermek amacındadır. Bu çerçevede Aile Araştırma Kurumu'nun yayınları arasında çıkan "Köy Ailesinde Meydana Gelen Değişmeler: Malatya Örneği" (Merter, 1990) ve DPT yayınları arasında çıkan "Türkiye Aile Yapısı Araştırması" (1992) çalışmaları tipik örneklerdir. İlki köy ortamında yapılmış bir çalışma olup, Malatya köylerindeki mevcut aile yapılarını ve bu yapılardaki değişme eğilimlerini ele alırken, ikincisi Türkiye genelinde mevcut aile yapılarını ve özelliklerini tasvir etmektedir. İster bilinçli isterse bilinçsiz yapılmış olsun bu araştırmalar evrimci bir şema içinde Türk toplumunu ve ailesini yorumlamaktadır. 19. yüzyıl Batı sosyolojisine ait bu perspektif, Türkiye'de bilimsel araştırmaları da yönlendiren bir paradigma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Değişmeci ve evrimci yönelimlerine rağmen Türkiye'de aile araştırmalarında eksik olan bir nokta var: O da zaman içinde değişmeyi izlemeye olanak sağlayan panel araştırmalarının yokluğudur. Aile yapılarında meydana gelen değişimler ya kuşak farkları ya da köy ve kent arasında farklar temelinde ortaya çıkarılmak istenmektedir. Oysa aynı türden anket soruları eşliğinde periyodik olarak tekrarlanan araştırmalar, toplumsal değişimin biçimi ve yönü konusunda daha sağlıklı bilgiler verecektir.

Aile hakkındaki araştırmaların bir başka tematik özelliği de, sorun merkezli olmalarıdır. Bu tür araştırmalarda aile, bir toplumsal sorunla birlikte ele alınmakta ve araştırma, daha çok söz konusu sorunun çözümüne katkıda bulunmaya yönelik pratik bir araştırma niteliği kazanmaktadır. Bu çerçevede toplumsal sorun, bazen kadın, çocuk veya yaşlı, bazen de şiddet, terör veya göç olmaktadır. Kesimler ve sorunlar değişse de değişmeyen şey, ailenin bir toplumsal sorun çerçevesinde ele alınmasıdır. Bu araştırmaların politika tarafından yönlendirilmiş oldukları açıktır. Batı'daki aile araştırmalarda da böyle bir eğilim gözlemlemekteyiz. Burada bilimsel araştırmaların "bilim bilim içindir" mantığı

içinde değil, bilimin toplumsal sorunların çözülmesinde bir araç olduğu görüşünden hareket edildiği açıktır. Bu yaklaşımda bilim, siyaset ve toplumsal faydanın bir unsuru kılınmakta ve böylece, toplumsal bir anlam ve işlev kazanmaktadır. Söz konusu yaklaşım temelde doğru olmakla birlikte bir nokta gözden kaçırılmamalıdır: Her ne kadar araştırmalar toplumsal bir fayda sağlamak üzere dizayn edilseler de bilim insanları, bilimin özerkliği noktasında siyasete ve toplumsal kurumlara taviz vermemeli ve talep edilen araştırmaları bilimsel teoriye de hizmet edecek ve alternatif çözümleri beraberinde getirecek daha uzun soluklu ve özgün araştırmalar şeklinde bir çaba olarak görmelidirler. Bilimsel bilgi üretiminin salt politik kaygılara servis yapmak üzere yapılmayacağının bilincinde olmalıdırlar.

Metodolojik açıdan aile araştırmalarına bakıldığı zaman nicel ve nitel araştırmalar arasında bir ayrım yapmak önemlidir. Bilim dünyasında uzun zaman böyle bir ayrım araştırmalara damgasını vurmuştur. Sosyoloji, survey ve istatistik verilere dayalı geniş ölçekli araştırmalara yönelirken, kültürel antropoloji ve sosyal psikoloji gibi disiplinler de nitel araştırma yöntemleriyle daha çok küçük ölçekli araştırmalar üzerinde yoğunlaşmışlardır. Bugün sosyal bilimlerde söz konusu yöntemler arasında keskin ayrımlar yapmak söz konusu olmadığı gibi, aynı araştırmada farklı yöntem ve teknikleri uygulamak ve böylece sosyal gerçeklik hakkında daha zengin bilgiler üretmek tavsiye ve tercih edilmektedir.

Türkiye'de aile araştırmalarında her zaman olmasa da daha çok nicel yöntemlerin uygulandığını söylemek pek abartılı sayılmaz. Survey tekniği uygulanarak verilerin elde edilmesi bulgularda yeknesaklığı ve sistemliliği sağlama açısından önemli ve avantajlı olmakla birlikte, geçerlilik ve yorumlama sorunları doğurmaktadır. Burada sosyoloji ile kültürel antropoloji arasındaki klasik tartışmalara girmek istemiyoruz. Ancak burada nicel yöntemlerin yanında nitel yöntemlerin de aynı zamanda uygulanmasının daha derinlikli çalışmalara kapı aralayacağını vurgulamak istiyoruz.

Metodolojik olarak saha araştırması biçiminde yapılan aile araştırmalarının daha çok küçük ölçekli köy veya şehir araştırmaları olduğunu görüyoruz. Bu ölçekteki araştırmalarda uygulanan yöntem, genellikle nicel yöntemdir. Eğer bu araştırmalar belirli bir kesime yönelik ise bu durumda araştırma evreni ve deneklerinin söz konusu kesimle sınırlandırılma zorunluluğu vardır. Bu tümüyle yerinde bir tercihtir. Farklı köy ve şehir araştırmaları, kıyaslamalara da kapı aralayan ve Türkiye'nin zengin toplumsal gerçekliğini ortaya koyacak imkânları içinde barındırmaktadır. Ancak bu araştırmaların gelecekte kıyaslamalı olarak yapılma-

sı ve söz konusu araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlerin birlikte kullanılması araştırmaların kalitesini daha da artıracaktır.

Devlet kurumlarının aile araştırmalarına el atmasıyla birlikte büyük ölçekli ve temsili araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu Türkiye'deki genel trendleri ve sorunları anlama açısından son derece yararlıdır. Küçük ölçekli araştırmaların bulguları da bu genel çerçeve içinde anlamlı bir şekilde yorumlanabilmektedir. Hatta küçük ölçekli araştırmalarda daha fazla nitel yöntemleri kullanma fırsatı ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde aile araştırmaları başta olmak üzere Türkiye'de bilimsel araştırmalarda, genel trendlerle derinlemesine işleyen araştırma bulgularını birleştirme imkânı elde edilecektir.

Hem tematik hem de metodolojik olarak Türkiye'de aile araştırmalarının hangi yeniliklerle karşı karşıya olduğuna baktığımızda dikkatimizi çeken şey, temaların giderek zenginleşmesidir. Bu toplumsal sorunlara yönelik araştırma anlayışının bir sonucu olduğu kadar Türkiye'nin dış dünyaya yönelik olarak izlediği politikalarla da alakalı bir durumdur. Bu bağlamda genelde dışarıdaki Türkler'in ve özelde ise Avrupalı Türkler'in Türkiye'deki araştırmacıların ilgi alanı haline gelmesi önemlidir. Nitekim aile bağlamında Aile ve Sosyal Araştırmalar Müdürlüğü, son yıllarda Avrupa'daki Türk ailelerinin sorunlarının araştırılmasını gündemine almış ve nitekim ilk kez 2005 yılında "Federal Almanya'da Yaşayan Türklerin Aile Yapısı Ve Sorunları Araştırması" çalışması tamamlanmıştır. Benzer araştırmaların diğer Avrupa ülkelerinde de yapılması beklenmektedir.

Tematik olarak ilgi çeken bir başka mesele de, Türkiye'de kadına yönelik şiddet olgusunun çeşitli yönleriyle ele alınmasıdır. Bu çerçevede aile içi şiddet kadar Türkiye'ye özgü olan töre ve namus cinayetleri de araştırmalara konu olmuştur. Bu konuların araştırılması bir tesadüf değildir. Çünkü tüm dünyada bu sorunlar tartışılmakta ve özellikle de AB sürecindeki Türkiye bu konuları kendi içinde ve başkalarıyla tartışmak zorunda kalmaktadır.

Türkiye'de son yıllarda aile araştırmaları konusunda bir başka gelişme, genelde kendi tarihimize yönelik bakış açılarının değişmesiyle bir araştırma alanı olarak karşımıza çıkan Osmanlı kurumları ve bu kurumlar içinde Osmanlı ailesinin araştırmalara konu olmasıdır. Bu bakımdan aynı yılda iki ayrı araştırmanın yayınlanmış olması dikkat çekicidir (Bakınız: İlber Ortaylı, Osmanlı Toplumunda Aile, Pan Yayıncılık, İstanbul 2001 ve İsmail Doğan, Osmanlı Ailesi-Sosyolojik Bir Yaklaşım, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001). Aile konusundaki tarihsel araş-

tırmalarla birlikte, Türk ailesinin değişimi ve nereye doğru gittiği daha açık bir şekilde gözlemlenebilecektir.

Bu yeniliklere rağmen Türkiye'de hâlâ gençlik ve evlilik konusunda ciddi araştırmaların olmaması büyük bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Aile konusundaki araştırmalarda, evlilik konusu daha çok mevcut durumu tasvir eden yaklaşımlarla ele alınmaktadır. Burada kişilerin evlilik karşısındaki tutumları ve kanaatleri fazla gündeme gelmemektedir. Araştırmacılar, mevcut durumun tespitini esas almalarından dolayı kişilerin söz konusu olgular hakkındaki düşünce ve kanaatleri pek fazla önemsenmemektedir.

İlki, 1987 yılında DPT tarafından yapılan "Türk Ailesi Araştırması"yla, sonuncusu Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü ve Türkiye İstatistik Kurumu tarafından birlikte yapılan "Aile Yapısı Araştırması" (2006) bu konuda birer istisna teşkil etmektedir. Bu araştırmalarda evlilik ve bununla ilgili konulara deneklerin kanaat ve tutumları açısından yaklaşılmıştır. Ancak ilk araştırma üzerinden epey bir süre geçmiştir, ikincisinde ise konuya sınırlı bir biçimde değinildiği gözlemlenmektedir. Söz konusu son çalışma istatistiksel verileri tablo olarak göstermenin dışında fazla bir nitelik taşımamaktadır. Türk toplumunun genel değişme, kalkınma, kentleşme ve küreselleşme boyutlarına bakılarak Türk aile yapısının sayısal verilerinin ne anlama gelebileceği konusunda bir tek cümle bile sarf edilmemektedir. Araştırmada hiçbir betimleme, açıklama ve yoruma da rastlanmamaktadır. Hiçbir düşünme, yorumlama ve değerlendirme içermeyen bu araştırma verilerin sunumundan ibaret kalmıştır. Bu tür araştırmaların sosyolojik değeri tartışılabileceği gibi aile sosyolojisine katkıları da sorgulanmalıdır. Sosyal araştırma, veri toplamak ve verileri tablolaştırmaktan daha fazla bir şeydir.

Literatürü tarama sırasında evlilik konusunda bu tür eksiklere rastladığımız gibi gençlerin evlilik kurumu karşısındaki tutum ve kanaatlerini ele alan bağımsız herhangi bir çalışmaya da rastlayamamış olmamız bu noktada büyük bir boşluğun olduğunu açıkça göstermektedir.

Nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin birleştirilmesi kadar tarihsel çalışmalara da ilgi gösterilmesi metodoloji alanında da yeniliklerin olduğunu göstermektedir. Ancak her şeye rağmen Türkiye'de hem kıyaslamalı, hem de programlı ve sistemli aile araştırmalarının olmaması önemli bir eksikliktir. Özellikle periyodik olarak tekrar edilmesi gereken panel araştırmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Panel araştırmaları, ailenin değişim sürecini daha iyi kavramamıza olanak sağlayacağı gibi, bununla bağlantılı olarak aile ve gençlik politikalarının da desteklenmesi konusunda sağlam ve yeni veriler sunacaktır.

2. AİLE HAKKINDA KURAMSAL PERSPEKTİFLER

Doç. Dr. Kadir Canatan

2.1. GİRİŞ

Aile sosyolojisinde aile olgusunu çeşitli boyutlarıyla anlamaya yönelik birçok kuramsal perspektif bulunmaktadır. Bu perspektiflerin bir kısmı, sosyolojide genel olarak sosyal olgu ve olayları açıklamak üzere kullanılmakla birlikte, bir kısmı da özel olarak aile kurumunu anlamak üzere geliştirilmiştir. Bu kuramsal perspektiflerin içeriklerinin tek tek ne olduklarına geçmeden önce bazı kavramların açıklanmasına gerek duyulmaktadır. Bu kavramlardan ilki, teori ya da Türkçemizde kuram olarak ifade edilen kavramdır. Literatürde farklı tanımları olmakla birlikte kuram kısaca, "**olayların nasıl meydana geldiğini açıklayan bir dizi soyut ve genel ifadedir**". Bazen bir olayı tasvir etme, bazen açıklama bazen de kestirmeye yönelik olan araştırmalarda teori yolumuzu aydınlatan bir fener gibidir. Kuramlar, soyut ve genel ifadeler oldukları için bunları doğrudan doğruya kullanma ve test etme imkânı yoktur. Bu nedenle kuram kavramı kadar önemli olan ikinci kavram hipotez kavramıdır. Hipotez, kuramlardan çıkarsanmış ve onunla ilişkili olan daha somut ifadelerdir. Kuramın zıddına hipotezleri doğrudan doğruya kullanma ve test etme imkânı vardır. Sözgelimi, "sosyal kontrolün toplumsal sapmaları önlediği"ne ilişkin kuramı test edebilmemiz için

daha somut iddialara (yani hipotezlere) ihtiyacımız vardır. "Kapalı köy toplumlarında ve cemaatlerde sosyal kontrol yüksektir ve dolayısıyla sapmalar da azdır" şeklindeki bir ifade bir hipotez formatındadır. Sosyal kontrolün az olduğu açık toplumlardaki (sözgelimi kentlerde) suç oranlarıyla, kapalı toplumlardakini kıyaslayarak hızla bu hipotezimizi doğrulayabiliriz (ya da yanlışlayabiliriz). Doğrulanma durumunda hipotez haklı çıkmıştır ve dolayısıyla da bu hipotezi kendisinden çıkarsadığımız kuram da teyit edilmiştir. Ancak başka somut araştırmalar, bu hipotezi her zaman haklı çıkarmayabilirler. Bu nedenle hipotezlerin doğrulanmasıyla kuramın doğrulanması aynı şey değildir. İkincilerin tam olarak doğrulanması mümkün olmayabilir.

Kuramlar, her zaman olmasa da çoğu kez modellerden türetilirler. Model kavramı, bu noktada önem taşıyan üçüncü bir kavramdır. Kuramların "model"lerden türetilmesi çoğunlukla genel teoriler için geçerlidir. Sözgelimi sosyolojide bir dönem egemen olmuş olan yapısal-işlevselci kuram, kendisine "biyolojik organizma"yı model olarak alır ve dolayısıyla bu modelden hareketle türetilmiştir. Biyolojik organizmalar, kendi başlarına bir bütün oluşturmakla birlikte bu bütünlük, çeşitli alt parçalardan (daha doğrusu organlardan) meydana gelir. Her bir organ, organizmanın bütünlüğü içinde bir işlev görür ve ona hizmet eder. Ya da tersinden bakarsak, işlevini yerine getiremeyen bir organ tüm organizmanın işleyişi açısından işlev-bozucu (disfonksiyonel) bir etkiye sahiptir. Başka bir deyişle işlevini yerine getiremeyen organ, tüm organizmanın işleyişini bozar ve çeşitli sorunların doğmasına yol açar. İşte, bu modelden hareketle sosyolojide yapısal-işlevselci kuram da toplumsal kurumların (sözgelimi ailenin) birbirleriyle bağlantılı parçaların bir bütünlük oluşturduğunu ve bu parçaların her birinin bütünsel yapı açısından işlevsel olduğunu iddia eder. Eğer söz konusu parçalardan biri işlevini yerine getirmezse toplumsal kurum işlemez hale gelir ve hatta varlığını sürdüremeyebilir. Bu kuramın aile açısından ne anlama geldiğine daha ayrıntılı bir şekilde tekrar döneceğiz.

Aile hakkındaki kuramsal perspektiflerin birçok işlevi vardır. Bunları dört grup da toplayabiliriz. Kuramsal perspektifin ilk görevi, araştırmacıya yol göstermesidir. Bunu, karanlıkta yolumuzu aydınlatan bir fener ya da özürlü bir kişinin elindeki bastona benzetebiliriz. Araştırmacı, sahaya çıkarken elinde kendisine yol gösterecek bir araca ihtiyaç duyar. Bu araç, bilimsel araştırmalarda teoriden başkası değildir. Aile araştırmalarında, biraz sonra daha detaylı olarak ele alacağımız kuramsal perspektifler bize kılavuzluk yaparlar. Bunlar olmadan nereden işe

- Aile sosyolojisi, nasıl bir disiplindir, gelişimi nasıl olmuştur?

- Çağımızda aile kurumunun geçirmekte olduğu değişimler nelerdir?

- Modernleşmenin aile üzerindeki etkileri nelerdir?

- Ailevi değerler bağlamında Türk ailesi nereden nereye gitmektedir?

Bu kitapta, bu sorular başta olmak üzere günümüzde aile kurumunun geçirdiği değişimler farklı açılardan yorumlanmaktadır. Bu değişim sadece ailenin yapısında değil, aynı zamanda kültürel muhtevasında da gözlemlenmektedir. Ailenin geçirdiği köklü değişmelerin tanımlanması kadar yargılanması da farklı yaklaşımlara konu olmaktadır.

Türkiye`de üniversite dünyasında ve sosyoloji bölümlerinde aile sosyolojisi derselerinin uzun bir geçmişi bulunmasına rağmen hala bu disiplinli öğretecek farklı ders kitaplarının yazılmamış olması ve dolayısıyla bu dersin öğretimiyle meşgul akademisyenlerin bir seçeneksizlik sorunu yaşamaları kabul edilebilir bir durum değildir. İşte bu sorunu aşmak, elinizdeki çalışmanın ana motifi olmuştur.

Kitap, alanında uzman olan bir grup akademisyen tarafından edisyon olarak hazırlandı. Ortak bir dil birliği ve konular arasında tam bir uygunluk sağlanamamış olması bir dezavantaj olmakla birlikte, konuların farklı kişiler tarafından ele alınmış olması zengin bir muhteva ortaya çıkartmıştır. Eserde farklı görüş ve yaklaşımların sergilenmiş olması son derece doğal karşılanmalıdır. Buna karşın aile sosyolojisinde okunması gerekli temalara, kavramlara ve konulara yer verilmeye özen gösterilmiştir.

Eser, bilimsel bir disiplin olarak aile sosyolojisinin gelişimi, ana konuları ve perspektifi, aile hakkındaki belli başlı kurumsal yaklaşımları, ailenin tanımı, türleri ve işlevleri, ailenin tarihsel süreç içinde geçirdiği serüven ve aile içi ilişkiler, başka kurum ve alanlarla aile kurumunun ilişkileri gibi temel konuların detaylı başlıklarla ele alındığı dört bölümden oluşmaktadır.

Kitabın sonunda geniş bir alie kaynakçasına yer verilmiştir. İlgili bölümlerde verilen kaynak ve atıflarla birlikte farklı dillerde ve ülkelerde yapılmış olan aile sosyolojisine ilişkin pek çok araştırma ve çalışma bu zengin kaynakçada mevcuttur. Özellikle aile sosyolojisi konusunda ileri okumalar için buradan faydalanılabilir.

AÇILIM

9 789944 105125